

## ХОРИЖИЙ ДАВЛАТЛАРДА ВОЯГА ЕТМАГАНЛАРНИНГ ЖИНОЯТЛАРИ ҲАҚИДАГИ ИШЛАРНИ ЮРИТИШ (КИЁСИЙ- ХУҚУҚИЙ ТАҲЛИЛ)

**Малик Муротович Бобоев**

Ўзбекистон Республикаси Судьялар олий кенгаши ҳузуридаги  
Судьялар олий мактаби Жиноят ҳуқуқий йўналиши тингловчиси

### АННОТАЦИЯ

Мазкур мақолада хорижий давлатларда вояга етмаганларнинг жиноятлари ҳақидаги ишларни юритиш (киёсий-ҳуқуқий таҳлил) асосида кўриб чиқилади.

**Калит сўзлар:** жиноят, ҳуқуқ, вояга етмаганлар, нормалар, қонун.

### КИРИШ

Бизга маълумки, вояга етмаганларнинг жиноят ишларини юритиш бўйича тавсиявий хусусиятга эга халқаро-ҳуқуқий нормалар мавжуд.

Пекин қоидаларида инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилишга оид халқаро-ҳуқуқий ҳужжатларнинг (Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон декларацияси, Фуқаролик ва сиёсий ҳуқуқлар тўғрисидаги халқаро пакт, Инсон ҳуқуқлари ва эркинликларини ҳимоя қилиш бўйича Европа конвенцияси) ушбу масалага доир умумий қоидалар акс эттирилган бўлиб, вояга етмаганлар жиноятларининг олдини олишда ёшларга муносиб турмуш шароитини яратиш ва уларнинг тарбиясида муҳим ўрин тутиши таъкидланган.

### АДАБИЁТЛАР ТАҲЛИЛИ ВА МЕТОДОЛОГИЯ

Ушбу қоидаларда вояга етмаганларнинг жиноят ишларини юритиш ҳар бир давлатнинг миллий жиноят процессининг бир қисми бўлиб, унда барча вояга етмаганларнинг ижтимоий тенглигини таъминлаш, ёшларни ҳимоя қилиш ва жамиятда тартибни сақлаш вазифалари биргаликда ҳал қилиниши кўрсатилган. Пекин қоидалари турли ҳуқуқ тизимларини ҳисобга олиб ишлаб чиқилган, шу билан бирга, унда вояга етмаган ҳуқуқбузарлар билан муомала қилишнинг минимал стандартлари, жинсий жавобгарликка тортиш ёши жуда ҳам кичик бўлмаслиги кераклиги белгиланган. Ушбу қоидаларда вояга етмаганларга нисбатан жиноят ишларини юритиш мақсади сифатида: вояга етмаганларнинг муносиб

келажани таъминлаш; таъсир чораларининг вояга етмаганларнинг шахсий хусусиятлари ва содир этилган қилмишнинг ижтимоий хавфлилик даражасига мослиги; вояга етмаганларга нисбатан жазо чораларини қўллашнинг чекланиши кабилар киради. Мазкур қоидаларга кўра, вояга етмаганларга нисбатан жиноят ишини юритаётган шахслар махсус малакага эга бўлиши керак ҳамда бундай жиноят ишларини кўришга ихтисослаштирилган судлар тузилиши мақсадга мувофиқдир. Жиноят ишларини юритиш вояга етмаганларнинг қонуний манфаатларига жавоб бериши ҳамда тез фурсатларда олиб борилиши, улар суд муҳокамасида қатнашиб, ўз кўрсатмаларини очиқ баён қилиш ҳуқуқига эга бўлиши керак.

Бундай тоифадаги шахсларнинг жиноят ишлари бўйича махфийлик (ишни ёпиқ суд мажлисида кўрилиши) таъминланиши шарт. Зарурат бўлмаган ҳолда вояга етмаганларнинг жиноятларига оид маълумотлар ошкор қилиниши мумкин эмас. Пекин қоидаларида суд муҳокамасида вояга етмаганларнинг ишлари бўйича махфийлик сақланиши қонуннинг мажбурий универсал принцип сифатида жиноят процессининг вояга етмаганларга оид барча босқичларига жорий қилишга уринишлар мавжуд. Шунингдек, мазкур қоидалар вояга етмаганларга нисбатан жиноят ишини судга қадар юритиш босқичларида тугатиш имкониятини кўзда тутди (унинг асосий шarti вояга етмаганнинг ихтиёрий розилигидир). Жиноят ишини тугатиш масаласини ҳал қилишда вояга етмаганга нисбатан ҳеч қандай таъсирнинг бўлишига йўл қўйилмайди, ўлим жазоси ва жисмоний азоб берадиган жазонинг қўлланиши тақиқланади. Озодлигини чеклаш эса минимал даражага туширилиши керак. Озодликдан маҳрум қилишда вояга етмаганни бирор-бир муассасага жойлаштириш ҳар доим сўнгги чора сифатида қўлланиши кераклиги таъкидланади.

Энди баъзи давлатларнинг бу соҳадаги амалиёти билан танишамиз. Россия Федерациясининг “Ёшлар ва болалар жамоат бирлашмаларини қўллаб-қувватлаш туғрисида”ги федерал қонуннинг 4-моддасига кўра ёшлар жамоат бирлашмаси деб топиш учун унинг иштирокчиларининг ёши 30 ёшгача деб белгиланган. Ушбу моддадан кўришиб турибдики биз ўрганишга ҳаракат қилинаётган “ёшлар”, “болалар” категориясига Россия Федерациясининг қонунчилигида 18 ёшдан 30 ёшгача бўлган фуқаролар киритилган. 18 ёшгача бўлганлар эса болалар қаторига киритилган. Беларусь Республикасининг қонунчилигида ҳам “ёшлар” тушунчасига таъриф берилган. 1992 йил 24 апрелда қабул қилинган “Давлат ёшлар сиёсатининг бошланғич асослари туғрисида”ги қонунда

“ёшлар” деганда 18 ёшдан 31 ёшгача бўлган фуқаролар назарда тутилган. Яна ушбу қонунда давлатнинг ёшлар сиёсати субъектлари кўрсатиб ўтилган бўлиб, унга қуйидагилар киритилган:

31 ёшгача бўлган ёшлар;

Ёш оилалар(тарафлардан бири 31 ёшгача бўлиши лозим);

Ёшлар жамоат бирлашмалари.

Бундан ташқари, Беларусь Республикаси ва Россия Федерацияси ўртасида 1995 йил 30 июнда ўзаро келишув имзоланган бўлиб, унда ёшлар ва болалар сиёсатини ҳамкорликда олиб бориш тўғрисида нормалар белгиланган.

Болалар ҳуқуқларини таъминлашда ҳатто баъзи давлатларда болалар омбудсмани мавжуддир. Болалар ҳуқуқлари буйича омбудсман ёки вакил институти биринчи бўлиб, 1982 йил Норвегияда таъсис этилган. Ҳозирда бола ҳуқуқлари буйича Омбудсман Европа (Австрия, Бельгия, ГФР, Дания, Исландия, Испания, Литва, Люксембург, Норвегия, Финландия ва Швеция) ва Лотин Америкаси (Гватемала, Колумбия, Коста-Рика, Перу) ҳамда Канада, Исроил, Янги Зеландия каби давлатларда мавжуд. Ушбу давлатларнинг аксариятида ушбу институт парламент билан ҳамкорликда болалар ҳуқуқларини ҳимоя қилишга қаратилган халқаро конвенция ва декларацияларни миллий қонунчиликка имплементация қилишади. Шунингдек, миллий қонунчиликда болалар ҳуқуқларини таъминланишини назорат қилиб боради ва керакли ҳужжатларни қабул қилади.

Швеция парламентида “Болалар ва ёшлар омбудсмани” ташкил этилган бўлиб, у асосан давлатнинг ёшлар ҳуқуқларига оид қонунларни назорат қилади ва ёшлар сиёсатининг умумий аҳволи тўғрисида парламентга ҳисобот беради. 2000 йил 25 майда Литва Сеймида “Бола ҳуқуқларини ҳимоялаш бўйича назоратчи” ташкил этилган бўлиб, унинг асосий вазифаси болалар ва ёшлар ҳуқуқларини ҳимоя қилиш ҳисобланади.

Ўзбекистон Республикасининг “Бола ҳуқуқларининг кафолатлари тўғрисида”ги қонунида ҳам болалар ҳуқуқларини ҳимоя қилувчи омбудсман тўғрисида айтиб ўтилган. Бу норма бизнинг давлат қай даражада демократлаштириш йўлида кетаётганини кўрсатади.

Европа ва Лотин Америкаси мамлакатлари бола ёки ўсмирнинг суд тизими билан кераксиз алоқаларига йул қўймаслик учун амалий ҳамда асосли услубларни изламоқда. Бу айниқса биринчи марта айбланаётган ва майда ҳуқуқбузарликларни содир этганларга тааллуқлидир. Муқобил санкциялар бундай ҳуқуқбузарлик

ишларини судда эмас, балки бошқа орган томонидан кўриб чиқиш кераклигини кўзда тутди. Бизнинг фикримизча, энг оддий муқобил чора - бу ҳуқуқбузар тўғрисида профилактика инспекторини огоҳ этишдир.

Бундай вазиятда профилактика инспектори мустақил равишда ёки боланинг оиласи ва ижтимоий ходим билан маслаҳатлашганидан сўнг унга расмий айблов қўймасликка қарор қилади ва болани унинг қилмишлари оқибатларидан сақлаш ҳамда кейинги сафар бундай ишлар суд билан тугаши ҳақида тушунча беради.

Вояга етмаганлар ишлари бўйича энг нозик ёндашув Францияда қўлланилади. “Қонун билан танишув” деб аталувчи ушбу ёндашувда суд вакилининг вояга етмаган бола ва унинг ота-онаси билан суҳбати кўзда тутилган. Суҳбат чоғида вояга етмаган бола ўзи томонидан содир этилган ҳуқуқбузарликка тааллуқли қонун матни, шунингдек, судда унга қандай ҳукм чиқарилиши мумкинлиги билан танишади. Бундан ташқари ота-оналарга қонун бўйича уларнинг мажбуриятлари ҳақида эслатилади.

Бу борада энг кенг тарқалган ёндашув ижтимоий соҳа ходими ўтказадиган пухта ва ҳар томонлама текширув ҳисобланади ва у жазолаш вазифасига эга бўлмаган ташкилий чораларнинг вояга етмаган болага ижобий таъсир қилиш эҳтимоллигини баҳолайди. Агарда эҳтимоллик ижобий баҳоланиб, вояга етмаган бола ҳуқуқни бузганлигини тан олса ва таклиф этилаётган чораларга рози бўлса, прокуратура одатда вояга етмаган болага индивидуал руҳий ёрдам берадиган “жамоатчилик хулқи кўникмалари” гуруҳи курсидан муваффақиятли ўтса ёки қўшимча шартларни бажарса, масалан жабрланувчидан кечирим сўраса, ишни тўхтатади. Курсдан муваффақиятли ўтганидан сўнг вояга етмаган боланинг иши бўйича қўзғатилган иш тугатилади. Иккинчи томондан, агар вояга етмаган бола қўйилган шартларга риоя қилмаса, бундай ҳолатда у суд олдида жавоб беради.

Айни пайтда расмий судларни ўрнини боса оладиган ва унчалик жиддий қонунбузарликка йўл қўймаган ҳамда айбини тан олган ўсмирлар ишларини кўриб чиқиш ваколатига эга бўлган қатор органлар ташкил этилмоқда.

Масалан, Шотландияда “болаларни тинглаш тизими” машҳурдир. 18 ёшгача бўлган болаларнинг қилган жиноятлари оғир деб ҳисобланмасагина ушбу тизим уларга нисбатан қўлланилади. Ўсмирлар жиноят суди олдида жавоб бериш ўрнига судда ишни кўриш жараёнига қараганда норасмий ва адоватсиз вазиятда ўтказиладиган судда иштирок этади. Ишни бу тариқа кўриб чиқиш давомида

жамоатчиликнинг махсус ўқитилган вакилларида иборат ҳайъат аъзолари, ота-оналар, ижтимоий соҳа ходимлари, ўқитувчилар ва боланинг ўзи билан муҳокама қилганидан сўнг боланинг ижобий қарашларига асосланган таъсир чоралари тўғрисида қарор қабул қилади. Бунда суд ҳукмидан норозилик шикоятини суд орқали билдириш мумкин, бироқ кўплаб ишларни судларда кўриб чиқиш давомида болага адвокат берилмайди, чунки бу юридик ёрдамни кафолатлайдиган Бола ҳуқуқлари тўғрисида конвенциянинг 37(d) бандига зиддир. Мазкур Конвенцияни ратификация қилишда Буюк Британия ҳукумати кўшимча шарт қўйди. Бу шарт кўп йиллар давомида вояга етмаганлар муаммоларини ҳал этишнинг самарали услуби ҳисобланган ва айтилган пайтда амалда қўлланилаётган болалар ишлари бўйича суд мажлиси тизимини сақлаб қолиш ҳуқуқидир.

Янги Зеландияда 10-13 ёшдаги болаларга нисбатан оилавий маслаҳатлар тизими мавжуд бўлиб, унга бола томонидан қилинган ҳуқуқбузарликлар хусусияти ва кўлами унинг келажаги тўғрисида жиддий хавотирга сабаб бўлгандагина мурожаат қилинади.

Австралияда 1991 йилдаёқ “Вояга етмаганларни огоҳ этиш дастури” ташкил этилган бўлиб, унга мувофиқ полиция кўпчилиги ёш қонунбузарлар ишларини воситачилар ёрдамида кўриб чиқишга жўнатади ва ушбу ишни муҳокама қилишда жабрланувчилар, қонунни бузувчи ва унинг ота-онаси, ижтимоий соҳа ва ҳуқуқни муҳофаза қилиш органлари ходимлари иштирок этади. Бунда мувофиқлаштирувчи барча иштирокчиларга кўриб чиқиладиган иш ва келтирилган зарарни қоплаш бўйича мурожаат келишга ёрдам беради, эришилган келишувни расмийлаштиради ва унга риоя қилишни таъминлашга доир чораларни аниқлайди.

Филиппинда нисбати одил судловни қишлоқ жамоасига юбориш тизимидан фойдаланиш орқали дўстона бартараф этишга қаратилган воситачилик тизими мавжуд. Ижтимоий соҳа ходими Ижтимоий таъминот ва ривожланиш департаменти назорати остида ота-оналар ёки жамоанинг масъул аъзосига кафиликка бериладиган вояга етмаган қонунбузар номидан воситачи сифатида иштирок этади. Ижтимоий таъминот тизими Лотин Америкаси мамлакатларида кенг қўлланилиб, бу тизим 60-70 йилларда кенг тарқалди. Бу каби ёндашувда вояга етмаган қонунбузарга ғамхўрлик ва ҳимоя талаб этилади, шу тарзда у қонунда кўрсатилган жиноий таъқибга эмас, ижтимоий таъминот чораларини қўллаш соҳасига тушади. Ушбу ёндашув жамиятга қарши ҳатти - ҳаракатларни амалга



оширган ўсмирни унинг маънавий ёки жисмоний соғлигига хавф туғдирадиган “ғайритабиий” ҳолат қурбони, деб ҳисобланганда ўз аксини топади. Бундай ёндашувда жиноий жавобгарлик ёши юқори даражада белгиланади (айрим ҳолатларда 18 ёшгача) ва бу ижобий бўлиб, таъсир чоралари эса жиноий хусусиятга эга бўлмайди. Шунга қарамай, кўплаб мамлакатларда болалар ҳуқуқларини ҳимоя қилувчилар унинг концептуал асосларининг ўринли эканлиги ва амалий натижага эга эканлигига шубҳа билан қарамокда.

Бу борада Жанубий Африка тажрибасига тўхталиб ўтсак. Бу ерда ҳозир вояга етмаганларга нисбатан одил судлов мақсадлари ва тузилмалари тубдан қайта баҳоланиб, катор новаторлик дастурлари пайдо бўлмоқда. Бу ерда оилавий гуруҳлар кенгашларининг тажриба лойиҳасини амалга ошириш бошланди ва унинг асосида оқсоқоллар раҳбарлигидаги жамоалар кенгашларининг доктринал амалиёти ётади. Ушбу кенгашлар ҳуқуқбузилган ҳолатда томонларни яраштириш ва товон тўлаш тўғрисидаги масалани ҳал этиш учун чақирилади. Ана шундай кенгашлардан бири битта ўсмир иккинчисини пичоқлаганда чақирилди. Ушбу ҳолатда иккала томон қонун бузган боланинг оиласи жабрланганни даволаш учун кетадиган маблағни тўлаши ва йиртилган кўйлак ўрнига янгисини олиб бериши ҳақида келишиб олди. Жабрланувчига олиб бериладиган янги кўйлак қонунни бузган боланинг уйида байрам дастурхони устида топширилди.

Албатта, бу - анъанавий урф-одатлардан фойдаланиш ҳар доим ҳам ижобий натижалар беради, дегани эмас. Бу - жиноятчиликка қарши курашишда давлат сиёсатини аниқлаш, жамоатчилик муносабатларининг ҳуқуқий бошқарувини такомиллаштириш ва ҳуқуқни ҳимоя қилиш тизимининг самарадорлиги учун жуда муҳимдир.

Вояга етмаганларга оид ишларни судда кўришда ва бу орқали вояга етмаганлар ҳуқуқларини ҳимоя қилишда одил судловни тиклаш модели ҳам мавжуд. Кўпчиликка ушбу атама таниш бўлмасда, бу янгилик эмас. Тикловчи одил судлов жазолашга эмас, балки қўллашга асосланган одил судлов назарияси ҳисобланади ва у яхши фаолият кўрсатадиган жамият ҳуқуқ ва мажбурият доирасида ишлаши учун шароит яратишдан бошланади. Ушбу мувозанатни бузадиган можаро содир бўлганда маҳалла аъзолари, шу жумладан қонунбузар ва жабрланувчи ушбу жанжални бартараф этиш услубини топиши зарур.

Бу борада қонунбузарни жазоламасдан уни жабрланувчи билан яраштириш ва зарарни ундириш мақсадга мувофиқдир. Тикловчи одил судлов - бутунлай бошқача

қараш, жамиятнинг жиноятга нисбатан бошқача жавоб фалсафаси, “бошқача парадигма”дир. Тикловчи одил судлов ҳаракати Канадада XX асрнинг 70-йиллари ўрталарида пайдо бўлган.

## МУҲОКАМА ВА НАТИЖАЛАР

Одил судловнинг асосий мақсади - давлат томонидан белгиланган бузилган ҳуқуқ-тартиботни тиклаш сифатидаги расмий юридик тиклаш тушунчаси эмас, балки кенг ижтимоий-антропологик доирада жабрланувчини ўз ҳолига келтириш, унга етказилган зарарни қоплаш, айбдорнинг гуноҳини ювиши, масъулиятни ўз зиммасига олиши, ижтимоий жамоатда бузилган муносабатларни тиклашдир.

Янгича қараш асосида янги амалиёт юзага келади. Яраштирув технологиясининг марказий таркибий қисми - бу воситачилик. Шундай қилиб, тикловчи одил судловнинг мақсади масъулиятни белгилаш, эҳтиёжларни қондириш ва ўзгаришга ёрдам беришдан иборат. Оддий ҳуқуққа асосланган суднинг асосий мақсади эса ножўя ҳатти - ҳаракатни амалга оширганлик фактини тан олиш ва уни тузатиш учун нима қилиш кераклигини аниқлашдан иборат.

Яраштирув дастурлари жиноят адлияси билан яқин ҳамкорлик қиладиган мустақил ташкилотлар томонидан ўтказилмоқда. Бизнингча, уларга ишлар суд ёки тергов органлари томонидан берилади. Яраштирув жиноятга муносабат билдиришнинг муқобил услубига айланмоқда. Яраштирув учрашуви чоғида ҳуқуқни бузувчи ва жабрланувчи махсус тайёрланган учрашувни олиб борувчилар ёрдамида юзма-юз ўзларининг ҳиссиётлари ва кечинмалари ҳақида сўзлаб беради, сўнгра ҳуқуқни бузувчи тавба қилиб, зарарни қоплашга тайёрлигини билдирса, яраштирув шартномаси тузилади ва унинг бажарилиши назорат қилинади. Яраштирув дастурини олиб борувчининг вазифаси жабрланувчи ва уни ранжитган кишига воқеа, унинг сабаблари ва оқибатлари ҳақида субъектив ҳақиқатни айтишга ёрдам бериш ва уларни ижтимоий мақбул келишувга олиб келишдан иборат. Агар мурасага эришилмаса, иш расмий тизимга қайтарилади.

Тиклаш тадбирлари қонунни бузувчи ва жабрланувчининг реабилитация тадбирларидан онгли равишда ўтиши учун шарт-шароит яратади. Тикловчи одил судлов “маълум бир воқеа учун” яраштирув учрашуви билан чекланибгина қолмай, балки яраштирувдан олдин бўладиган ва унинг натижаси ҳамда қарорларини



мустаҳкамлайдиган қатор босқичларни ҳам кўзда тутди.

Жазоловчи одил судлов ёндашуви - бу бепарволик ва ҳамма нарсани кечириш эмас, балки бу жамиятнинг соғлом фикридир. Негаки, бу борада қонун бузувчининг жавобгарлик тамойиллари амалга оширилади. Ваҳоланки, яраштирув ишлари фақатгина қонунбузар ўз айбига иқроп бўлиб, қўрилган зарарни қоплашга тайёр бўлсагина амалга оширилади.

Жазоловчи тизим томонидан ҳукм қилинган кимса кўпинча ўзини жабрланувчи деб ҳисоблайди ва жазо муддатини ўташда давлат олдидаги жавобгарликни олиб боради, бироқ жабрланувчи олдидаги ҳақиқий жавобгарликни ўз зиммасига олмайди.

Тикловчи ёндашув нафақат қонунни бузувчи ва жабрланувчига нисбатан инсонпарварлик муносабатлари нуқтаи назаридан, балки жамиятни ҳимоя қилиш нуқтаи назаридан ҳам самаралидир.

Муқобил жазолашнинг мавжудлиги жавобгарлик принципини сақлаган ҳолда айбни қандай бўлмасин тан олмасликдан сақланиш, жиноятга энди қўл урган жиноятчиларни жазони ўташ жойларида криминаллаштириш ва ғайри-ижтимоийлаштиришнинг олдини олиш, жиноятнинг такрорланиш даражасини пасайтириш, жиноий судловга кетадиган ҳаражатларни сақлаш, ресурсларни қайта тақсимлаб, уларни текширишга жўнатиш, янада мураккаб ишларни судда кўриб чиқиш, қамалганларни сақлашга кетадиган сарф-ҳаражатларни сезиларли қискартириш имконини беради.

Дунёда бундай дастурлар 20 йилдан ортиқ вақт мобайнида фаолият кўрсатиб келмоқда. Айни пайтда ушбу дастурлар Канада, АҚШ, Янги Зеландия, Австрия, Англия, Германия, Франция, Голландия, Чехия ва бошқа мамлакатларда қўлланиб келинаётир. Одатда тикловчи дастурлар ҳуқуқбузар ёки жиноят содир қилган шахс қонунни бузганлигини тан олганда қўлланилади ва бу дастур ижтимоий оқибатлар нуқтаи назаридан оғир хусусиятга эга эмас.

Бизнинг қонунчилигимизда ҳам тикловчи тизимнинг айрим элементлари намён бўлади. Жиноят-процессуал кодексида кўрсатилганидек, агар шахсга айб эълон қилингунга қадар айбни тан олса, ушбу ҳолат енгиллаштирувчи ҳолат ҳисобланади. Бундан ташқари, Жиноят кодексида ижтимоий хавфи катта бўлмаган жиноятларни биринчи марта содир этган шахсларга нисбатан жазо қўлланмаслигини ҳам келтириш мумкин.

Бир вақтнинг ўзида норепрессив чоралар (масалан, жиноий жазо) мутахассислар ва олимларнинг фикрича, ахлоқни ижобий тузатиш имкониятига эга эмас. Негаки





бундай ҳолатларда ўсмир масъулиятдан осонгина қутилиб қолади, бироқ ўсмир буни англамаса, кўпчилик судьяларнинг таъкидлашича, у жиноий жазо олганидан сўнг кўп ўтмай яна қора курсига ўтиради. Тикловчи дастурларга келсак, бу борада ўсмир жиноий санкцияларни четлаб ўтиб, ўз зиммасига содир этган қилмишлари учун ёшига яраша жавобгарлигини олади.

Тикловчи одил судловнинг асосий натижалари қуйидаги учта мақсадга эришиш ҳисобланади:

1. Жиноят жабрланувчисини даволаш.
2. Жабрланувчига келтирилган зарарни қоплаш буйича жавобгарлик.
3. Одамларнинг криминал юстицияни ҳал этишда иштироқи.

Биз жазоловчи эмас, балки айнан тикловчи услуб дунёда жиноят адлиясини ислоҳ қилишнинг асосий стратегияси, деб ҳисоблаймиз. Бу Европа Кенгашининг маълумотларида ҳам қайд этилган.

Жиноий жанжал иштирокчилари юзага келган вазиятдан чиқиб кетиш йўлини топиш учун яраштирув тадбиридан фойдаланиш таклифини бажонидил маъқуллайди.

Бельгияда вояга етмаганларга нисбатан жиноий ишларни кўриб чиқишда дилеквент (бундай атама ёшларга жиноятчи тамғасини ёпиштирмаслик учун қабул қилинган) тарбияси шароитларини аниқлашга кўпроқ эътибор қаратадиган, унинг шахсини пухта ўрганадиган ва ўсмирни қайта тарбиялаш имкониятларини таҳлил қилишга жиддий эътибор берадиган махсус судлар ташкил этила бошланди. Бундай судларда енгилроқ жазо тайинланади ва муқобил жазо сифатида эса жамоат ишларида иштирок этиш мажбурияти, тарбиявий тадбирлар ёки ёшлар клубига мунтазам қатнашиш кабилар қўлланилади.

Швейцарияда Бельгиядан ўрнатилган ҳолда дам олиш ташкилотлари, махсус ёрдам департаментлари, тиббий-педагогик ва васийлик хизматини ўз ичига олган ёшлар хизмати ташкил этилган. Айрим Европа мамлакатларида кечалари жамоат жойларида ишлаган кўча тарбиячиларидан иборат ўзига хос педагогик хизматлар пайдо бўлган. Ушбу муассасалар тарбияси тарбияси оғир ўсмирларни ижтимоий фойдали меҳнатга йўналтириш учун бир-бирига ўхшаш ёндашувларни топиш имконини берди.

Азият чеккан болалар кўпчилик ота-оналарининг яраштирув учрашувларида иштирок этишининг асосий сабаби айбланаётган болалар ахлоқини тузатиш ва уларнинг колонияга тушишига йўл қўймасликдир.

Ўз туйғуларини ифода этиш имконияти сезиларли даражада яраштирув учрашуви иштирокчиларининг бир-бирига, ўзига ва вазиятга бўлган муносабатини ўзгартиришга таъсир қилади ҳамда дарғазаблик муҳити амалий суҳбатлар билан алмашади. Ҳуқуқни бузиш ҳолатлари бошқа қайтарилмаслиги учун қандай йўл тутиш кераклиги ҳақидаги масаланинг қизиқарли ва эътиборли муқоама этилиши кўпчилик болаларнинг шахсий муаммоларини англаш ва уларни ҳал этиш йўллари белгилашга мажбур этди.

## ХУЛОСА

Юқорида таъкидланган фикрлардан шундай хулосага келиш мумкин:

- болаларнинг моддий ва ижтимоий томондан ҳимоясини таъминлаш орқали жиноятчиликни олдини олиш мумкин;
- ривожланган мамлакатларнинг вояга етмаганлар ҳуқуқларини ҳимоя қилиш бўйича тажрибасининг ижобий жиҳатларини ўрганиш ва миллий қонунчиликка тадбиқ этиш;
- вояга етмаганлар томонидан содир этиладиган ҳуқуқбузарликларни олдини олиш ва шу орқали шахсларнинг ҳуқуқ ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш мақсадида умумтаълим мактабларида, коллеж ва академик лицейларда ҳуқуқ ва мажбурият, ҳуқуқбузарликнинг аянчли оқибатлари, ҳуқуқбузарликка йўл қўймасликни ўргатувчи махсус курсларни ўқитиш йўлга қўйилиши;
- доимий равишда вояга етмаганлар ва ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар вакиллари билан мана шундай таълим муассасаларида турли учрашувлар ташкил этилиши лозим.

Бундан ташқари, яна шу нарсани таъкидлаш жоизки, вояга етмаганларни ҳуқуқларини ҳимоя қилиш бўйича “ювенал юстиция” нафақат вояга етмаганлар ишлари бўйича ихтисослашган судларни ўз ичига олади, балки бу тизимга ювенал судья, ювенал прокуратура, болалар адвокатураси институтларини, вояга етмаганлар ҳуқуқларини ҳимоя қилиш ва уларнинг ҳуқуқбузарлиги профилактикаси органлари ва муассасаларини ҳам (таълим, соғлиқни сақлаш, ижтимоий таъминот, бандлик хизмати муассасалари, ёшлар ташкилотлари ва бошқалар) киритиш лозим. Фақатгина ушбу тизимнинг алоҳида элементларининг ҳамжиҳатлиги ва ўзаро ҳаракати ҳамда улар фаолиятининг суд ва прокуратура органлари томонидан мувофиқлаштирилиши орқали кўзланган мақсадга эришиш мумкин.



## REFERENCES

1. Саҳадинов. С “Вояга етмаганлар ҳуқуқбузарлиги”. “Ҳуқуқ ва бурч” журнали . 2011й. 5-сон
2. Саидов А.Х. Ўзбекистон Республикасида бола ҳуқуқларини таъминлашда халқаро ҳуқуқ ва миллий қонунчилик. Халқаро Форум материаллари (Болаларни ижтимоий ҳимоялаш тизимидаги ислохотлар) 15-16 ноябрь 2010, – Т.: ЮНИСЕФ, 2010. 96-б
3. Саидов А.Х. Ўзбекистон Республикасида бола ҳуқуқларини таъминлашда халқаро ҳуқуқ ва миллий қонунчилик. Халқаро Форум материаллари (Болаларни ижтимоий ҳимоялаш тизимидаги ислохотлар) 15-16 ноябрь 2010, – Т.: ЮНИСЕФ, 2010. 96-б
4. Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2012 йил, 1 -2-сон, 1 – модда
5. Зареева. А.В, Малкова В.Д.. Ювенальное право: Учебник для вузов / Под. ред.: – М: ЗАО Юстицинформ, 2008. – С. 320.

